

Konrad Wierzbicki

Możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego w profilaktyce przestępczości i resocjalizacji

Possibilities of using the axiological potential in crime prevention and social rehabilitation

Dyskusja na temat aktualnych problemów związanych z funkcjonowaniem rodziny we współczesnym świecie wywołuje niemałe zainteresowanie w kręgach społecznych oraz naukowców podejmujących się diagnozy potrzeb wynikających z wzajemnych interakcji występujących w tym naturalnym środowisku wychowawczym.

W ostatnim czasie obserwacja zmian zachodzących w układzie ról i zadań rodziny pozwala na wskazanie czynników, które mogą stanowić źródło zagrożeń dla jej prawidłowego funkcjonowania oraz przebiegu procesu wychowania. Podejmując się próby sformułowania teoretycznych i metodycznych podstaw oddziaływania na dzieci i młodzież, zwracamy uwagę na potrzebę planowania procesu wychowania, które w pierwszej kolejności dokonuje się w rodzinie i szkole, następnie na różnych etapach życia ludzkiego. Powyższa działalność wychowawcza powinna zmierzać do wyposażenia człowieka w odpowiednią wiedzę oraz umiejętności pozwalające mu na dokonywanie właściwych wyborów w życiu. Zdolność w zakresie odróżniania dobra od zła, nabywana jest w ramach praktyki pedagogicznej, u podstaw której powinien znajdować się określony system wartości, sprzyjający jednostce w zdobywaniu pozytywnych doświadczeń.

W naszych rozważaniach odwołujemy się zatem do badań nad dynamiką zmian społecznych zachodzących w rodzinie oraz ról, jakie odgrywają poszczególni jej członkowie¹.

Słowa kluczowe: środowisko rodzinne, systemy wartości, zachowania problemowe, profilaktyka przestępczości i resocjalizacji.

The discussion on current problems related to the functioning of the family in the modern world arouses considerable interest in social circles and scientists who undertake to diagnose the needs resulting from mutual interactions occurring in this natural educational environment.

Recently, observation of changes taking place in the system of roles and tasks of the family allows us to identify factors that may pose a source of threats to its proper functioning and the course of the upbringing process. In an attempt to formulate theoretical and methodological foundations for influencing children and young people, we draw attention to the need to plan the upbringing process, which first takes place in the family and school, and then at various stages of human life. The above educational activities should aim to equip people with appropriate knowledge and skills allowing them to make the right choices in life. The ability to distinguish good from evil is acquired as part of pedagogical practice, which should be based on a specific system of values that favors the individual in gaining positive experiences.

In our considerations, we therefore refer to research on the dynamics of social changes taking place in the family and the roles played by its individual members.

Key words: family environment, value systems, problem behaviors, crime prevention and social rehabilitation.

---

¹ Utwór powstał w ramach projektu pn. „Tworzenie rozwiązań normatywno-opisowych w celu przeciwdziałania przyczynom przestępczości oraz rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem w postaci opartego na wiedzy aksjologicznego uzasadnienia podstaw praktycznego funkcjonowania polskiego systemu prawa, finansowanego z Funduszu Sprawiedliwości.

Wprowadzenie

W poszukiwaniu skutecznych rozwiązań dla potrzeb praktyki wychowawczej sięgamy również do wybranych stanowisk, według których działalność ta w ostatnim czasie nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Istnieje bowiem wiele czynników społecznych i kulturowych zagrażających procesowi wychowania powodujących chaos oraz zafałszowanie fundamentalnych celów i zadań rodziny².

Widoczne w ostatnich latach próby kwestionowania roli rodziny jako naturalnej komórki społecznej obecne zwłaszcza w aktywności środowisk liberalno-lewicowych zmierzają w kierunku podważania autorytetu rodziców i osłabienia więzi rodzinnych w celu doprowadzenia do zniekształcenia małżeństwa oraz pozbawienia go sakramentalnego wymiaru.

Przejawy tych niebezpiecznych tendencji w wielu przypadkach prowadzić mogą do „fragmentaryzacji” życia rodziny, czyniąc ją osłabioną i niezdolną do wypełniania niezwykle istotnych zadań związanych z kształtowaniem systemu wartości swoich członków.

Struktura opracowania może mieć charakter bardzo ogólny i jednocześnie przyczynkarski do dyskusji wokół aktualnych problemów rodziny, zagrożeń oraz wyzwań dla przebiegu procesu wychowania. Zamierzeniem opracowania jest również zaprezentowanie rozważań dotyczących możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego w profilaktyce przestępczości oraz modelu wychowania resocjalizacyjnego. Pomocne w tym zakresie mogą okazać się koncepcje pedagogiczne, u podstaw których proces formowania człowieka dąży do jego integralnego rozwoju³.

Nasze rozważania rozpoczniemy zatem od analizy potrzeb opiekuńczo-wychowawczych środowiska rodzinnego, które, jak się okazuje, odgrywają szczególną rolę w przygotowaniu człowieka do właściwego funkcjonowania w danym środowisku i grupie społecznej.

---

² Por. J. Nagórny, *Problemy moralne współczesnej rodziny polskiej*, [w:] K. Jeżyna, T. Zadykowiec (red.), *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, KUL 2006, s. 87-90.

³ Por. A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Wyd. KUL, Lublin 2004, s. 32-33.

Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo- -wychowawczych środowiska rodzinnego na rzecz budowania właściwych systemów wartości

Zwracając uwagę na przemiany cywilizacyjne dokonujące się we współczesnym świecie, dostrzegamy występowanie pewnych okoliczności, które pośrednio lub bezpośrednio wpływają na sytuację rodzin oraz ich funkcjonowanie.

„Rodzina w czasach dzisiejszych znajduje się pod wpływem rozległych, głębokich i szybkich przemian społecznych i kulturowych. Wiele rodzin przeżywa ten stan rzeczy, dochowując wierności tym wartościom, które stanowią fundament instytucji rodzinnej. Inne stanęły niepewne i zagubione wobec swych zadań, a nawet niekiedy zwątpiły i niemal straciły świadomość ostatecznego znaczenia i prawdy życia małżeńskiego i rodzinnego. Inne jeszcze, na skutek doznawanych niesprawiedliwości, napotykają na przeszkody w korzystaniu ze swoich podstawowych praw”⁴.

Ojciec Święty, Jan Paweł II, zwracał uwagę, że prawidłowy rozwój jednostki możliwy jest poprzez zaspokojenie jej potrzeb, które w pewien sposób dynamizują działanie człowieka, ucząc go zachowań społecznie pożądanych. Ważne w tym przedsięwzięciu wydaje się zapewnienie jednostce właściwych warunków do rozwoju, które zależne są od jakości klimatu życia rodzinnego wynikającego m.in. z relacji występujących pomiędzy rodzicami a dziećmi.

Funkcja rodziny w kształtowaniu postaw rozpoczyna się od najwcześniejszego okresu życia dziecka i dotyczy sfer odpowiedzialnych za budowanie systemów wartości (biologiczno-popędowej, psychiczno-uczuciowej, społeczno-kulturowej oraz świadomościowo-moralnej). Powyższe obszary odnoszą się zatem do kształtowania prawidłowych relacji i więzi, powstawania i umacniania więzi emocjonalnych, nauki ofiarności i bezinteresowności, ukierunkowane są na przekazywanie i internalizację norm, systemu wartości, dostarczania modeli zachowań moralnych.

W związku z powyższym wszelkie czynniki prowadzące do pojawienia się w rodzinie sytuacji kryzysowych, zwłaszcza w obszarze sfer

---

⁴ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym* (22.11.1981), Watykan, Drukarnia Watykańska Polyglotta, 1981.

odpowiedzialnych za budowanie systemów wartości, będą wywierać negatywny wpływ na prawidłowe jej funkcjonowanie.

Wśród wielu czynników wpływających na dysfunkcjonalność rodziny wymienia się te, które najczęściej dotyczą uzależnień, stosowania przemocy co do jej członków oraz problemów związanych z niezaspokojeniem potrzeb, zarówno w sferze fizycznej, jak i psychicznej. Obecność tych negatywnych zjawisk na skutek zaniedbań w wypełnianiu funkcji wychowawczych może upośledzać obraz rodziny i prowadzić do rozpadu jej struktury⁵.

Zróżnicowanie demograficzne w większości krajów europejskich wskazuje, że w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat nastąpił wzrost liczby rodzin niepełnych, w których dziecko wychowywane jest przez jednego z rodziców. W 2021 r. najwyższy wskaźnik rozwodów w Unii Europejskiej odnotowano na Litwie (2,8 rozwodów na 1000 osób), Łotwie (2,5) oraz w Szwecji (2,3). W Polsce wskaźnik rozwodów wynosi 1,6 i wydaje się być zbliżony do innych europejskich krajów pod względem trendów demograficznych (Rumunia – 1,6, Słowacja – 1,5). Oprócz wzrostu ilości rozwodów systematycznie zwiększa się również odsetek narodzin dzieci poza związkiem małżeńskim. Jednocześnie szacuje się, że w kolejnych latach może przybywać niezamężnych samotnych matek. Liczba rodzin z samotnymi rodzicami rośnie nieprzerwanie od lat 60. XX wieku, z przyspieszeniem wzrostu w latach 90. i pewnymi wstępnymi dowodami na spowolnienie wzrostu w ostatnim okresie. Większość tego wzrostu dotyczy gospodarstw domowych samotnych matek⁶.

Tendencja zróżnicowania demograficznego rodzin zbiegła się w czasie z ideologicznym podejściem środowisk liberalno-lewicowych w propozycji postrzegania rodziny jako instytucji społecznej, którą należy formować według założeń pomijających jej chrześcijańskie korzenie⁷.

W nurcie tych środowisk akcentuje się potrzebę ustanowienia państwa uniezależnionego od religii, od Kościoła, w którym prawo do tak zwanej „legalnej aborcji”, czy eutanazji „na życzenie” stanowi o możliwości samodzielnego kreowania życia⁸. Promowanie samotnego rodzicielstwa

---

⁵ Por. M. Ryś, *Problemy w rodzinie dysfunkcyjnej* [w:] *Wychowanie do życia w rodzinie*, red. K. Ostrowska, M. Ryś, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 1999, s. 276.

⁶ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics&action=statexp-seat&lang=pl [dostęp: (12.04.2023)].

⁷ Por. Franciszek, *Dwoje w jednym. Audiencja generalna z 2.04.2014*, [w:] „L'Osservatore. Romano”, 35 (2014), nr 5, s. 37-38.

⁸ <https://www.amnesty.org.pl/akcje/zadaj-dostepu-do-aborcji-w-polsce/> (dostęp: 12.04.2023).

oraz stanowisk pomijających znaczenie wartości religijnych i moralnych w odniesieniu do funkcji małżeństwa⁹ odbiega od konserwatywnych wzorców kładących nacisk na znaczenie celów małżeństwa w ujęciu myśli społecznej Kościoła katolickiego zaprezentowanej przez św. Jana Pawła II¹⁰.

Cechą charakterystyczną środowisk liberalno-lewicowych jest przywiązanie do tzw. państwowej neutralności między różnymi przekonaniami wyznawanymi w pluralistycznym społeczeństwie. Współczesne poglądy przedstawicieli tych ugrupowań, w odniesieniu do wszechstronnych poglądów obywateli, sugerują, że liberalne państwo musi wyraźnie unikać opowiadania się po jednej ze stron różnych „konkurencyjnych doktryn” występujących w społeczeństwie. Paradygmatycznie odnosi się to do zobowiązań religijnych obywateli. Przedstawiciele środowisk liberalno-lewicowych nie znajdują uzasadnienia w odniesieniu do prawdy chrześcijaństwa, argumentując, że żaden pojedynczy kompleksowy pogląd nie może służyć jako wspólna podstawa uzasadnienia. Dyskusje na temat tego poglądu zwykle koncentrują się na relacjach między państwem a jego dorosłymi obywatelami, o których mówi się, że wyznają wiele sprzecznych doktryn.

Zakładamy, że osoby dorosłe mają rozwinięty światopogląd, podczas gdy poglądy dzieci dopiero się kształtują. Ta różnica stawia problem pluralizmu w innym świetle. Pomiędzy problemem, przed którym stają „polityczni liberałowie”, jest znalezienie sprawiedliwego i stabilnego zestawu wspólnych instytucji, które regulowałyby stosunki między jednostkami o różnych poglądach. W przypadku wychowania dzieci i młodzieży środowiska liberalno-lewicowe chciałyby odegrać ważną rolę w kształtowaniu ich postaw, wzorców oraz poglądów wyznawanych w innych zlaicyzowanych społeczeństwach, zwłaszcza z Europy Zachodniej.

Przyglądając się jednak formom „aktywności” tych środowisk, głęboko zakorzenionym aspektom wizji na współczesny model rodziny, czy poglądom na wychowanie – należy stwierdzić, że mogą budzić one poważne zastrzeżenia, gdy dokładnie rozważymy nasze zobowiązania co do dzieci w dobrze zorganizowanym społeczeństwie, którego głównym celem jest dobro drugiego człowieka i jego rozwój. W tym miejscu wypada przywołać kilka przykładów zagrożeń dla rodziny, jako komórki życia społecznego,

---

⁹ Zob. M. Nowak, *Funkcja wychowawcza matki i ojca według pedagogii personalistyczno-chrześcijańskiej* [w:] „Roczniki Nauk Społecznych”, Lublin 1998, t. XXVI, 2, s. 107-139.

¹⁰ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, TN KUL, Lublin 2001, s. 194.

jakie niosą za sobą niebezpieczne ideologie związane z działalnością środowisk liberalno-lewicowych.

Po pierwsze, przedstawiciele tych środowisk nie robią wystarczająco dużo, aby chronić interesy dzieci. Wręcz przeciwnie, zamiast tego narażają je na wychowanie, które może być szkodliwe dla ich długoterminowego rozwoju¹¹. Ponadto korzystając z siatki powiązanych ze sobą środowisk, instytucji i stowarzyszeń, próbują narzucić jednostkom pewien styl życia, który powinien być oparty na różnych doznaniach i doświadczeniach związanych na przykład ze zmianą płci, wedle wyboru lub przyznania związkom homoseksualnym prawa do adopcji dzieci¹².

Intuicyjnie wielu uważałoby, że najważniejszym czynnikiem kierującym edukacją i wychowaniem dzieci powinno być zaspokajanie potrzeb i zainteresowań dziecka. Ta intuicja jest poparta licznymi opiniami teoretycznymi, które utrzymują, że prawa rodzicielskie do władzy opierają się na interesie dzieci i nie wynikają po prostu z faktu bycia rodzicem.

W tym miejscu można postawić pytanie: jak w przypadku propozycji wprowadzenia do szkół ideologii ruchu LGBT (która w sposób zniekształcony i kłamliwy pokazuje rzeczywistość ludzkiej płci) wspierać jakikolwiek system wartości wśród dzieci i młodzieży?

„Człowiek jest zawsze istotą określonej płci, jest zawsze albo człowiekiem-kobietą albo człowiekiem-mężczyzną, a zróżnicowanie to suponuje, że podstawową, naturalną funkcją płci jest przekazywanie życia. Powyższe tezy oddają sprawiedliwość naturze ludzkiej, a za ich słusnością przemawia dodatkowo obserwacja życia społecznego. Historia potwierdza, że rodzina istniała zawsze i że los większych społeczności zależał zawsze od jej oblicza i pomyślności. Upadek rodziny prowadził zawsze do rozpadu wyższych rodzajów społeczności: rodu, plemienia, narodu i państwa”¹³.

Problem społeczny związany z zagrożeniami dla rozpadu rodziny od wielu lat jest przedmiotem debaty nie tylko naukowców, lecz także i dysydentów odpowiedzialnych za politykę społeczną, uznających fakt, że szczególnym dobrem rodziny są dzieci, osoby najstarsze, wymagające wielorakiej troski i poświęcenia ze strony rodziców.

---

¹¹ <https://www.niedziela.pl/arttykul/149775/nd/Celem-lewicy-sa-dzieci> (25.04.2023).

¹² <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-02-18/biedron-o-adopcji-dzieci-przez-pary-jednoplciowe-jak-rownosc-to-rownosc/> (25.04.2023).

¹³ B. Kiereś, *U podstaw pedagogiki personalistycznej. Filozoficzny kontekst sporu o wychowanie*, Wyd. KUL, Lublin 2015, s.113-114.

Problematyzacja alternatywnych form wsparcia polskich rodzin pojawiła się w polityce rządu w 2016 r. w postaci Rządowego programu „Rodzina 500+”. Program ten stanowi finansowy fundament pomocy dla rodzin pozwalający na poprawę ich sytuacji materialnej. Obecne działania polskiego rządu ukierunkowane są również na polepszenie warunków rodzin poprzez podjęcie aktywnej roli w promowaniu określonych struktur rodzinnych uwzględniających aktywne podejście do problemów związanych z zabezpieczeniem społecznym, które z jednej strony zapewnia odpowiedni poziom dochodu osobom bez pracy, a z drugiej strony stanowi zachętę dla rodziców do podjęcia aktywności zarobkowej. Polityka zabezpieczenia społecznego odwołuje się do założeń „pedagogiki opiekuńczej”¹⁴, uwzględniającej działania pomocowe w różnych aspektach wychowawczych. Niektóre jednak środowiska czy pojedyncze osoby podważają sens funkcjonowania tej formy pomocowej, twierdząc, że przyczynia się ona do wzrostu patologii zwłaszcza wśród wielodzietnych rodzin dysfunkcyjnych, w których występują uzależnienia. Taka teza poparta jest twierdzeniem, że pieniądze otrzymywane przez rodziny w ramach programu przeznaczone są przeważnie na zakup alkoholu i nie sprzyjają podejmowaniu aktywności zarobkowej przez członków tych rodzin. Jednak tego typu opinie nie powinny wpływać na ocenę całego programu „Rodzina 500+”, z którego korzysta obecnie ponad 6,5 mln dzieci.

Jak już wspomniano na wstępie, środowisko rodzinne odgrywa kluczową rolę w rozwoju kształtowania osobowości i nauki odpowiednich zachowań jej członków. Nawiązanie emocjonalnej więzi rodziców z dziećmi sprzyja budowaniu warunków do prawidłowego rozwoju osobowości i charakteru. Przyjazne środowisko rodzinne stwarza dziecku poczucie przynależności i akceptacji, uczy okazywania uczuć, budowania i utrzymywania prawidłowych relacji oraz dbania o własne potrzeby. Negatywne cechy rodziny, takie jak brak ciepła, empatii i wsparcia oraz wysoki poziom konfliktów wśród jej członków, świadczą o jej niestabilnej strukturze, która może stanowić podłoże do występowania przestępczych zachowań wśród nieletnich. Dlatego tak ważne jest wykorzystanie dorobku oraz stanu wiedzy różnych dyscyplin naukowych w zakresie opracowania i włączenia w proces wychowania dzieci i młodzieży naruszających porządek

---

¹⁴ Por. R. Jusiak, *Pedagogika opiekuńcza* [w:] E. Gigilewicz i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin 2011, s. 200.

prawny i społeczny programów profilaktyczno-resocjalizacyjnych pozwalających na wsparcie korekcyjne zachowań oraz postaw¹⁵.

Potrzeby opiekuńczo-wychowawcze środowiska wychowawczego wynikają z personalistycznej wizji rodziny jako społeczności naturalnej posiadającej społeczny charakter. Wychowanie potomstwa oraz troska o zapewnienie mu fizycznego i duchowego rozwoju wynika z integralnego podejścia do natury ludzkiej. W procesie wychowania, które powinno zmierzać do samowychowania człowieka, dostrzega się potrzebę zwrócenia szczególnej uwagi na te sfery życia, które dotyczą jego wymiarów: doczesnego i wiecznego. W takim ujęciu potrzeby opiekuńczo-wychowawcze człowieka mogą sprowadzać się do zapewnienia mu poczucia miłości, akceptacji oraz pomocy w podejmowaniu właściwych wyborów zgodnych z systemem moralnym i prawnym opartym na wykładni chrześcijańskiej¹⁶.

Podejście zorientowane na „integralny rozwój człowieka” polega na dążeniu do zapewniania mu odpowiednich warunków sprzyjających rozwojowi funkcji osobowościowych, w zharmonizowaniu wszystkich sfer życia¹⁷. Takie podejście w stosunku do wychowanka może okazać się pomocne w rozwoju jego samoświadomości jako osoby, odkrywaniu, ujawnianiu swoich możliwości, wdrażaniu ważnych osobiście i społecznie akceptowanych sposobów samostanowienia, samorealizacji i samoafirmacji. Ważnym zadaniem w tym zakresie wydaje się rozwijanie wśród wychowanków zainteresowań poznawczych i zdolności zorientowanych na zaspokajanie potrzeb opiekuńczo-wychowawczych.

Podejście pedagogiczne do zabiegów wychowawczych względem wychowanka wymaga więc planowania, a następnie realizacji w odniesieniu do niego określonych zadań korekcyjnych uwzględniających jego indywidualne cechy, takie jak na przykład: zainteresowania, skłonności czy umiejętności. Osobowość każdego człowieka jest bowiem indywidualna, z unikalnym połączeniem cech fizycznych i psychologicznych, które są niepowtarzalne dla konkretnej osoby i odróżniają ją od innych ludzi.

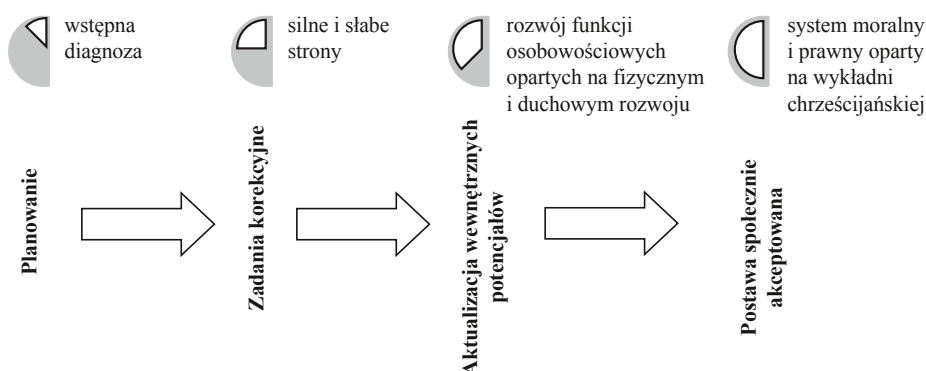
---

¹⁵ Zob. T. Wach, *Profilaktyka i resocjalizacja nieletnich zagrożonych uzależnieniem od środków psychoaktywnych*, Wyd. Difin, Warszawa 2014, s. 92.

¹⁶ Zob. M.A. Krąpiec, *Sens kultury chrześcijańskiej*, Servire Veritati, Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

¹⁷ Por. K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom wiejskim jako szansa integralnego rozwoju wychowanka*, Wyd. KUL, Lublin 2007, s. 11.

Rys. 1. Podejście do planowania rozwoju postaw społecznie akceptowanych.

Opracowanie własne

Uznając, że człowiek posiada wewnętrzny potencjał do samorozwoju, skupia on uwagę i troskę różnych podmiotów biorących udział w procesie wychowywania. Cechy osobowości jednostki, które przyczyniają się do aktualizacji wewnętrznych jej potencjałów związanych m.in. z samodzielnością, samodyscypliną, samokontrolą oraz zdolnością do refleksji, stwarzają jej możliwości do rozwoju oraz kształtowania postaw społecznie akceptowanych.

W zapewnieniu prawidłowego rozwoju emocjonalno-społecznego istotne miejsce zajmują postawy rodzin, opiekunów i osób, które na co dzień podejmują się trudu wychowania „pełnowartościowego człowieka”¹⁸. Pomocne w kształtowaniu osobowości dzieci ważne jest, aby rodzice silnie byli z nimi związani, a przede wszystkim świadomi roli, do jakiej zostali powołani. Wówczas możemy mówić o odpowiedzialności pedagogicznej, która umożliwia współdziałanie rodzica z dzieckiem poprzez dostrzeganie w nim wspomnianych potrzeb i ich zaspokajanie. Dostrzeganie w wychowanku podmiotowości, jako osoby, sprzyjać będzie wpajaniu mu odpowiedniej wiedzy o normach i zasadach obowiązujących w społeczeństwie oraz kształtowaniu właściwej hierarchii wartości.

Jak podkreśla Danuta Opozda „wychowawcze wpływy rodziny na poziomie oddziaływań zamierzonych i niezamierzonych są niekwestionowane

¹⁸ Por. M. Nowak, *Godność wychowanka, wychowawcy i pracy wychowawczej w pedagogice personalistycznej* [w:] *Dziecko w historii. Między godnością a zniewoleniem*, t. 1, *Godność jako fundament praw człowieka*, E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplička (red.), Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, 2021, s. 85-86.

w określaniu wymiarów tożsamości jednostki. Rola wychowawczej funkcji rodziców, jako czynnika stymulującego proces formowania się tożsamości, zaznacza się głównie w pierwszych latach życia, gdy dziecko niejako wyodrębnia siebie z otoczenia („Ja” i nie ja) i doświadcza swojej podmiotowości w działaniu. Jest to bardzo ważny okres, świadomość własnej odrębności pojawia się wcześniej niż wyraźne samokreślanie siebie i poczucie własnej tożsamości. Zasób zdobytych doświadczeń w kontaktach z innymi członkami rodziny stanowi istotną podstawę dalszych jakościowych zmian rozwojowych głównie w obszarze tożsamości indywidualnej, a także społecznej”¹⁹.

Jeżeli w postawach rodziców bądź opiekunów zabraknie wyżej wymienionych cech, wówczas możemy mówić o pewnych trudnościach opiekuńczo-wychowawczych występujących w układzie ról rodzic-dziecko. Powodów w tym zakresie można doszukiwać się m.in. w dystansowaniu się od uczuć w odniesieniu do dziecka, nadmiernym korygowaniu jego zachowań, a nade wszystko wykazywaniu niezadowolenia czy też nadmiernej troski, która będzie utrudniać dziecku jego prawidłowy rozwój. Przy czym postaw czy zachowań rodziców i opiekunów dzieci, świadczących o ich niezdolności do pełnienia ról opiekuńczo-wychowawczych, najczęściej można doszukiwać się w niedojrzałości emocjonalnej lub też braku elementarnej wiedzy o celach, zadaniach i istocie procesu wychowania.

Kolejne ważne zagadnienie stanowiące problem dla procesu wychowania to deprivacja potrzeb dziecka, która wiąże się z niezaspokajaniem jego potrzeb w różnych sferach (w tym emocjonalnej, kulturowej, biologicznej). Podłoże takiego stanu rzeczy może mieć charakter zewnętrzny lub wewnętrzny „w zależności od sytuacji w jakiej znajduje się jednostka” poddawana procesowi wychowania²⁰.

Jak słusznie zauważa Barbara Kiereś „Rozstrzygnięcie problemu: wartość czy dobro w procesie wychowania? – jest bardzo ważne, ponieważ dzisiaj zapomina się, że człowieka wychować można jedynie na fundamencie prawdy o nim samym. Prawda ta – powtórzmy raz jeszcze – opiera się na rozpoznaniu spotencjalizowania natury ludzkiej i konieczności jej aktualizowania. Aktualizowanie natury ludzkiej, nade wszystko sfery życia osobowego, dokonuje się jedynie wtedy, gdy człowiek realizuje w swoim życiu dobro, które odczytuje się z natury ludzkiej. Można powiedzieć,

---

¹⁹ D. Opozda, *Wychowawcza funkcja rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży* [w:] „Przegląd Pedagogiczny” 2007, nr 1, s. 52.

²⁰ Por. *ibidem*, s. 53-54.

że natura ludzka „wyznacza” dobro, które człowiek musi realizować w swoim życiu, by móc o sobie powiedzieć: „Żyję na miarę człowieka jako człowieka”. Dodajmy jeszcze, że każde ludzkie działanie jest zawsze albo moralnie dobre, albo moralnie złe – nie ma ludzkiego działania, które byłoby poza moralnością. Stąd wychowanie, obok pomocy w realizowaniu dobra, musi być jednocześnie pomocą w wartościowaniu, czyli – powtórzmy – w ocenie tego, co jest dobre, a co jest złe dla wychowanka”²¹. Nawiązując do „utopijnej koncepcji wychowania liberalnego”, B. Kiereś podkreśla, że człowiek w liberalizmie „zrzeka się części wolności, kierując się własną korzyścią, ale zachowując całkowitą wolność w sferze tzw. życia prywatnego”²². Liberalizm jako ideologia jest zatem zagrożeniem w procesie wychowania oraz systemu wartości dorastającego pokolenia.

Wartości są jednym z podstawowych wyznaczników cech osobowości i nie są wrodzone, lecz nabyte w procesie wychowania ukierunkowanego na rozwój jednostki. Chociaż wartości można nabywać i poznawać na różnych etapach życia, wydaje się, że szczególnie ważnym okresem sprzyjającym ich nabywaniu jest dzieciństwo, ponieważ kształtuje się w nim osobowość.

Proces wychowania, jak już wspomniano, najpierw zaczyna się w rodzinie, potem trwa w placówkach oświatowych. Podstawowe wartości dziecko nabywa od rodziców, biorąc ich za wzór do naśladowania. Powszechnie zwraca się uwagę, że zarówno szkoła, jak i rodzina, jak i cała społeczność otaczająca środowisko rodzinne odpowiedzialne są za przekazywanie wartości dziecku. Te „instytucje” powinny zjednoczyć swoją działalność we wspólnej sprawie wyposażenia dzieci w odpowiednią wiedzę, kompetencje i umiejętności, tak aby budować u nich pozytywne cechy charakteru w domu, szkole i w społeczności.

Dyskurs kulturowy, nie tylko w pedagogice, zdominowała aksjologia (gr. *axios*), czyli teoria wartości. Do czasu pojawienia się nurtu aksjologicznego mówiono tradycyjnie o dobru, prawdzie i pięknie jako o transcendentálních właściwościach bytu. Prawda, dobro i piękno są przedmiotem ludzkiego poznania, a także odgrywają rolę kryteriów, czyli są miarą oceny istniejących bytów-konkretów zawartej w nich prawdy, dobra i piękna, oraz są kryteriami oceny ludzkiej działalności kulturowej. W poznaniu kryterium jego oceny jest prawda w postępowaniu – dobro,

---

²¹ B. Kiereś, *Człowiek i wychowanie. Od osoby do osobowości*, Wyd. KUL, Lublin 2017, s. 117.

²² *Ibidem*, s. 142.

w wytwarzaniu – piękno. Z tej racji ludzką kulturę określano jako naśladowanie zastanego świata bytów, a edukację – jako przysposobienie wychowanka do poznawania prawdy, dobra i piękna bytowego oraz do respektowania ich jako miary celowości (sensowności) własnych działań poznawczych, moralnych i wytwórczych.

B. Kiereś podkreśla, że występują bardzo zróżnicowane nurty dotyczące teorii wychowania i dylematy określające związki „pomiędzy subiektywizmem wiążącym wartości z człowiekiem a obiektywizmem wiążącym je z przedmiotem; pomiędzy absolutyzmem, który głosi, że wartości są czymś bezwzględnym, a relatywizmem utrzymującym, że wartości są stopniowalne, zmienne i zależą od człowieka; pomiędzy autonomizmem, który przyznaje wartościom bytową niezależność, tworzą one osobny świat, tzw. świat wartości, a heteronomizmem, według którego wartość jest pochodną od rzeczy lub od człowieka; pomiędzy racjonalizmem, głoszącym, że wartość jest przedmiotem poznania rozumowego, a irracjonalizmem, który utrzymuje, że wartość jest illogiczna i że przynależy do sfery uczuć, woli, ponadracjonalnej intuicji lub wiary”²³.

Na gruncie aksjologii przyjęto rozwiązanie pragmatyczne, określane bałamutnym mianem tzw. pluralizmu aksjologicznego, czyli uzależniono uznanie wartości od człowieka i jego światopoglądu oraz od kontekstu kulturowego i cywilizacyjnego. Podkreślmy, że relatywizm likwiduje wszelki racjonalny dyskurs nad problemem wartości.

Kardynał Stefan Wyszyński, dokując znaczenia procesu wychowania w kształtowaniu systemów wartości dzieci i młodzieży wielokrotnie podkreślał na jego założenia i cel, którego „jest osobowe wychowanie człowieka, społeczne i chrześcijańskie”²⁴. W nauczaniu prymasowskim człowiek znajduje się w sytuacji, w której stawia pytania o prawdę o nim samym, o cel życia, przeznaczenie i przemijanie, które wynikają z „faktu bycia jednością substancjalną”. Fakt, że „człowiek jest istotą rozumną, obdarzoną wolną wolą”²⁵ pozwala mu korzystać z możliwości dokonywania wyborów, w dążeniu do i poszukiwaniu wartości prawdy, dobra, miłości, sprawiedliwości.

---

²³ Ibidem, s. 108.

²⁴ U. Gruca-Miąsik, M. Parzyszek, *Odpowiedzialne rodzicielstwo. Rozważanie na kanwie nauczania Stefana Wyszyńskiego* [w:] „Polska Myśl Pedagogiczna” 2022, 8, s. 286.

²⁵ Ibidem, s. 286.

U podstaw zachowań problemowych wymagających stosowania instytucjonalnych mechanizmów kontrolnych i resocjalizacyjnych

Systemowe ujęcie problemów występujących w procesie wychowania oraz oddziaływań specjalistycznych stosowanych w odniesieniu do jednostek zagrożonych demoralizacją oraz niskim poziomem kompetencji w sferze społeczno-prawnej zasługuje na pełniejsze wyjaśnienie.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że w rodzinach niepełnych, w wyniku śmierci jednego z rodziców, rozvodu lub pobytu w zakładzie karnym, występuje częstsza przestępczość nieletnich niż w rodzinach składających się z obojga rodziców²⁶.

Potwierdzeniem takiej tezy są interesujące wyniki badań przeprowadzonych przez Tomasza Wacha na populacji 69 nieletnich sprawców najcięższych przestępstw (zabójstw i rozbojów). Badania te pozwoliły dostarczyć informacji na temat przeszłości kryminalnej rodziców oraz rodzeństwa nieletnich. Fakt ten potwierdziło 53,6% badanych. Problemy związane z łamaniem prawa dotyczyły najczęściej ojców – 45,3%, natomiast obojga rodziców – 24,1%. Nieletni sprawcy przestępstw wskazywali również na fakt karalności swojego rodzeństwa – 24%²⁷.

Analizując wyniki powyższych badań, można postawić tezę, że dzieci i młodzież rodzin, w których występuje karalność rodziców oraz rodzeństwa, są szczególnie narażone na trudności związane z utrzymywaniem właściwych relacji w środowisku rodzinnym, szkolnym oraz w społeczeństwie. Fakt karalności członków rodziny może sprzyjać zagrożeniom behawioralnym oraz rozwojowym dzieci i młodzieży, zwiększając ich podatność na wpływy negatywnych środowisk i dokonywanie czynów karalnych²⁸. Pomimo istnienia mechanizmów kontrolnych i instytucjonalnych form mających na celu potrzebę przestrzegania prawa przez obywateli, szczególne zaniepokojenie wśród pedagogów mogą wywoływać statystyki dotyczące czynów karalnych dokonywanych przez nieletnich. Według policyjnych danych statystycznych w 2022 r. w Polsce stwierdzono ponad 882 tys. przestępstw oraz ujawniono ponad 316 tys. podejrzanych.

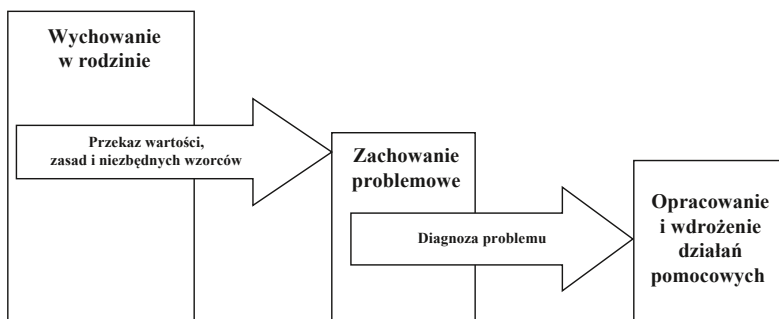
²⁶ Por. K. Pospiszyl, *Ojciec a wychowanie dziecka*, Wyd. „Żak”, Warszawa 2007, s. 81-82.

²⁷ T. Wach, *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wyd. KUL, Lublin 2009, s. 224-225.

²⁸ Por. ibidem, s. 230.

Nieletnim sprawcom czynów karalnych, udowodniono popełnienie 18 505 przestępstw²⁹. Najczęstszym przestępstwem popełnianym przez nieletnich były rozboje, kradzieże, uszkodzenia mienia oraz przestępstwa narkotykowe. Zapobieganie przestępczości wśród młodzieży wymaga projektowania i wdrażania odpowiednich strategii na szczeblu krajowym³⁰. Rozwojowa profilaktyka przestępczości opiera się na założeniu, że przestępstwo jest determinowane przez wzorce zachowań i postaw wyuczonych i wytworzonych w procesie wychowania jednostki. Wynika to z faktu, że czynniki ryzyka występujące w różnych cyklach życia jednostki mają wpływ na przebieg jej rozwoju. Regulacje dotyczące postępowania z nieletnimi zawarte w ustawie z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich oferują możliwości ukierunkowania środków zapobiegawczych na osoby najbardziej zagrożone demoralizacją i przestępstwem.

Rys. 2. Podejście do planowania działań pomocowych w ramach prewencji społecznej

Opracowanie własne

Najbardziej rozpowszechnioną formą zapobiegania przestępczości społecznej nieletnich jest profilaktyka przestępczości. Reguła ta zawarta w preambule wspomnianej ustawy podkreśla „autonomię rodziny i jej pierwszoplanową rolę, tzn. rodziców – matki i ojca – w przekazywaniu nieletnim wartości, zasad i niezbędnych wzorców” oraz dostrzega potrzebę „kierowania się nadto prawem nieletnich do szczególnej

²⁹ <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 20.04.2023).

³⁰ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. z 2022 r., poz. 1700).

troski i pomocy oraz zasadą subsydiarności, otaczaniem rodziny ochroną i wsparciem w wychowaniu, które respektując chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki”³¹.

W stosunku do braku skutecznych formalnych środków kontroli przestępczości prewencja społeczna staje się główną alternatywą i uzupełnieniem dla systemu wymiaru sprawiedliwości. Termin ten związany jest z uświadamianiem zagrożeń oraz propagowaniem zachowań wpływających na bezpieczeństwo. W związku z powyższym warto dokonać przeglądu tego, co obecnie wiadomo na temat charakteru, zakresu i skuteczności działań prewencyjnych na rzecz zapobiegania przestępczości. Teoretyczne i empiryczne uzasadnienie strategii zapobiegania przestępczości, ale przede wszystkim wyniki badań ewaluacyjnych w tej dziedzinie, mogą stanowić pomocne narzędzie w projektowaniu strategii na rzecz szeroko rozumianego bezpieczeństwa publicznego. W tym kontekście można mówić o dwóch okresach, które po roku 1989 wpłynęły na zmiany w polityce przestępczości oraz przeobrażenia w działalności prewencyjnej³². Pierwszy okres, lata 1989-1995, to moment, w którym walka z przestępczością zorganizowaną zyskała na znaczeniu, a zainteresowanie opinii publicznej „wojnami gangów” dokonujących egzekucji w miejscach publicznych pozwoliło zwrócić uwagę społeczeństwa na problemy związane z zagrożeniem bezpieczeństwa³³.

Drugi okres związany jest z końcem lat 90. XX wieku, kiedy to prewencja społeczna zaczęła odgrywać kluczową rolę na rzecz walki z przestępczością³⁴. Podczas tych dwóch pierwszych okresów parametry zapobiegania przestępczości zostały ukierunkowane na bezpieczeństwo społeczności. Wato więc postawić pytanie: w jakim stopniu „zwrot prewencyjny” spełnił oczekiwania społeczeństwa i dokonał przeglądu postępów w obszarze zapobiegania przestępczości? Odpowiedzi na to pytanie można szukać w komunikatach z badań CBOS dotyczących poczucia bezpieczeństwa i stanu zagrożenia przestępczością w naszym kraju³⁵. Analiza obszarów problemowych zawartych w niniejszych opracowaniach pozwala wskazać

---

³¹ Ibidem.

³² Zob. E.W. Pływaczewski, *Przestępczość zorganizowana*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2011, s. 23-25.

³³ Sz. Wasielewski, *Przestępczość zorganizowana w Polsce po 1989 r. – Pruszków i Wołomin*, [w:] „Świat Idei i Polityki” 2018, t. 17, s. 310-330.

³⁴ Wprowadzona w roku 1997 do polskiego porządku prawnego instytucja świadka koronnego, pozwoliła organom ścigania i wymiarowi sprawiedliwości na skazanie i umieszczenie w warunkach izolacji wielu członków grup przestępczych.

³⁵ https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_061_16.PDF (dostęp: 22.04.2023).

na dwa kluczowe powiązane ze sobą elementy istotne z punktu widzenia zapobiegania przestępczości.

Po pierwsze, właściwe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, systemu policyjno-sądowego i więziennego jest gwarantem zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa społecznego. Po drugie, w celu ochrony jednostek przed stanieniem się ofiarą przestępstwa należy stwarzać warunki, w których państwo mogłoby przyjąć bardziej aktywną niż dotychczas rolę strony promującej ideę działań prewencyjnych w społeczeństwie³⁶.

W konsekwencji profilaktyka przestępczości, zwłaszcza w odniesieniu do nieletnich, powinna przybierać formę „manipulacji” wieloma czynnikami ryzyka i czynnikami ochronnymi w ciągu całego życia. Dlatego zwłaszcza w procesie socjalizacji ważne wydaje się zwrócenie szczególnej uwagi na krytyczne momenty związane z prezentowaniem przez dziecko zachowań i postaw będących przejawami niedostosowania społecznego. W procesie diagnozy problemów wychowawczych ważne informacje w tym zakresie będą pochodzić z obserwacji diagnozowanego, wiedzy przekazywanej przez środowisko szkolne, jak i inne instytucje związane z szeroko pojmowanym wymiarem sprawiedliwości (policja, sądy i prokuratura), w przypadku gdy nieletni będzie przejawiał zachowania świadczące o jego demoralizacji lub dopuści się popełnienia czynu karalnego. Wsparciem w tym zakresie mogą okazać się programy wczesnej interwencji skierowane do dzieci i młodzieży (oraz ich rodziców) zidentyfikowanych jako „zagrożeni” przestępstwem³⁷.

Ocena ryzyka, klasyfikacja oraz profilowanie potencjalnych sprawców przestępstw może bardziej usprawniać funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości zwłaszcza w sprawach karnych dotyczących nieletnich. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na przebieg etapu rozwojowego adolescencji, który może być powodem niepokojów i zmartwień wielu młodych ludzi. Wszystkie widoczne zmiany w wyglądzie i czynnościach ciała mają wpływ na sposób widzenia siebie, na związane z tym emocje. Adolescentom towarzyszą mieszane uczucia odnośnie do swojego

---

³⁶ Koncepcja bezpieczeństwa obywateli w jej szerszym kontekście społecznym wymaga opracowywania i wdrożenia systemowych rozwiązań polegających na połączeniu specjalistycznej wiedzy oraz praktyki zarówno z zakresu kryminologii, jak i penitencjarystyki. Przykładem takich działań jest chociażby realizacja ogólnopolskiego programu Służby Więziennej związanego z edukacją proobronną młodzieży „W Służbie Ojczyźnie”, zob. <https://sw.gov.pl/aktualnosc/edukacja-mlodziezy-rusza-program-edukacji-proobronnej-w-sluzbie-ojczyznie> (dostęp: 22.04.2023).

³⁷ Zob. K. Wierzbicki, *Działania Służby Więziennej w zakresie przeciwdziałania pro-kryminalnym postawom wśród dzieci i młodzieży*, [w:] *Granice streetworkingu*, J. Jęczeń, B. Leonek-Kuleta (red.), Wyd. Polihymnia, Sandomierz-Lublin-Eichstätt Ingolstadt 2013, s. 141-151.

wyglądu. Wynikać to może z wzorów „modeli idealnego ciała” kobiet i mężczyzn przedstawianych przez media. Wygląd zewnętrzny jest pokazywany jako ten najważniejszy, dzięki któremu człowiek jest szczęśliwy i zadowolony ze swojego życia. Wartości intelektualne czy społeczne są mało istotne we wczesnym etapie okresu dorastania. Na szczęście w późniejszym etapie zmienia się ta hierarchia.

Badania dowodzą, iż nastawienie emocjonalne i społeczne w okresie dorastania zależy od tego, czy u młodego człowieka rozwój płciowy nastąpił wcześniej czy później. Chłopcy dojrzewający wcześniej są pewni siebie, swobodni, aktywni, są postrzegani przez otoczenie jako bardziej atrakcyjni. Lecz to „pozytywne” postrzeganie pociąga za sobą większe oczekiwania ze strony dorosłych, czego następstwem mogą być u młodego człowieka problemy psychologiczno-społeczne³⁸. Ważne jest, czy w wychowaniu dziecka w tym okresie uczestniczą inne osoby z rodziny i czy mają wpływ na wartości uznawane, cenione i nieakceptowalne przez dorastającego.

Ma to szczególne znaczenie zwłaszcza w działalności profilaktycznej i resocjalizacyjnej realizowanej w stosunku do sprawców czynów zabronionych.

Nie istnieje jednomyślna definicja pojęcia resocjalizacji. Naukowcy nie mają zdania co do tego, co dokładnie można określić jako resocjalizację, a co jest jej składową. Należy również zauważyć, że często autorzy posługują się różnymi terminami, np. społecznym rehabilitacją, reintegracją, adaptacją, wychowaniem, działalnością korekcyjną itp. Pojęcie resocjalizacji jest zwykle używane w odniesieniu do penitencjarystyki i kryminologii do procesu włączenia skazanych do życia w społeczeństwie po zakończeniu przez nich kary pozbawienia wolności³⁹. Przedstawiając resocjalizację jako złożony i zintegrowany, wieloetapowy proces, należy podkreślić, że powodzenie tego procesu, jak również działań profilaktycznych podejmowanych w stosunku do osób pozbawionych wolności, zwłaszcza co do skazanych młodocianych – w dużej mierze zależy od kompetencji oraz przygotowania zawodowego służb penitencjarnych. Odpowiednie kwalifikacje zawodowe i predyspozycje personelu penitencjarnego oraz służb probacyjnych zaangażowanych w działania pomocowe mogą pozytywnie motywować jednostkę do zmiany tego, co społecznie

---

³⁸ I. Obuchowska, op. cit., s. 171.

³⁹ Zob. K. Wierzbicki, *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji* [w:] „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 135-142.

nieakceptowalne w modelu wychowania resocjalizacyjnego⁴⁰. Coraz większym problemem społecznym wymagającym zwrócenia szczególnej uwagi i podjęcia określonych działań odnośnie do dzieci i młodzieży jest przemoc występująca w środowisku szkolnym oraz poza nim. Ostatnie wydarzenia, jakie wstrząsnęły opinią publiczną, dotyczące zabójstwa młodego człowieka w Zamościu oraz brutalnego pobicia nastolatka przez swoich rówieśników, ukazują, że problem występowania wśród młodych ludzi postaw świadczących o ich demoralizacji i niedostosowaniu społecznym jest bardzo poważny⁴¹.

Warto zdać sobie sprawę, że zidentyfikowanie wśród młodzieży czynników ryzyka, zanim staną się oni sprawcami lub ofiarami przemocy, możliwe jest poprzez dostarczenie dowodów pozwalających określić i wytypować konkretne jednostki, zaliczając je do „grup wysokiego ryzyka”. Takie działanie pozwoliłoby ukierunkować i uruchomić reakcje interwencyjne w stosunku do osób najbardziej narażonych, aby skutecznie ograniczyć zjawisko przemocy czy agresji wśród młodzieży i zapobiec „tragediom”.

Ważne w tym zakresie wydają się wszelkie strategie tzw. profilaktyki ogólnej, oparte na edukacji problemowej i warsztatowej, które powinny sprzyjać zdobywaniu umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych, pozwalających na rozwiązywanie konfliktów w sposób społecznie akceptowany. Wydaje się również, że działania podejmowane co do młodzieży z tak zwanych „grup wysokiego ryzyka” powinny wzmacniać u niej poczucie własnej wartości, a także angażować w działalność społeczności, w której przebywają (szkoły, placówki opiekuńczo-wychowawcze, instytucje resocjalizacyjne) tak, aby dążyć do zwiększenia i poprawy relacji młodych ludzi względem siebie.

Oczywiście można postawić hipotezę, że „dobre relacje ucznia ze szkołą”, mogą stanowić czynnik ochronny przed zachowaniami przestępczymi, godzącymi w porządek prawny i obowiązujące standardy w społeczeństwie. Przywiązanie (tj. pozytywna więź emocjonalna) i zaangażowanie (tj. otwartość na działania w grupie) mogą sprzyjać wytworzeniu się więzi społecznych. Jeżeli grupy społeczne wytwarzają silne więzi przywiązania i zaangażowania u członków oraz promują jasne standardy zachowania, grupy te zwiększają zachowanie zgodne z tymi standardami i zapobiegają

---

⁴⁰ Por. K. Wierzbicki, D. Gałek, M. Stańczuk, *Selected problematic issues concerning penitentiary practice* [w:] „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2022, s. 9-25.

⁴¹ <https://www.dziennikwschodni.pl/zamosc/po-smierci-eryka-w-zamosciu-marsz-rodzicow-i-ludzi-w-maskach,n,1000323992.html> (dostęp: 15.05.2023).

zachowaniom, które je naruszają. Model rozwoju społecznego stawia hipotezę, że wzajemne oddziaływanie określonych czynników podczas rozwoju wpływa na stopień, w jakim dzieci rozwijają silne więzi społeczne ze szkołą⁴².

Czynnikami wpływającymi na tworzenie więzi u dzieci są: stopień możliwości aktywnego zaangażowania w rodzinie i klasie, umiejętności posiadane i stosowane przez dzieci podczas uczestnictwa w tych grupach społecznych oraz wzmocnienia udzielane dzieciom w odpowiedzi na ich zachowanie w tych grupach. Można również postawić hipotezę, że wyszkolenie nauczycieli i pedagogów w zakresie zarządzania pracą z uczniem stwarzającym problemy wychowawcze, szkolenie rodziców w zakresie umiejętności wchodzenia w interakcję z uczniem sprawiającym problemy wychowawcze i zagrożenia wobec innych może poprawić sytuację młodzieży obciążonej pewnymi deficytami wychowawczymi i ograniczyć występowanie zachowań ryzykownych dla ich życia i zdrowia w późniejszym okresie dojrzewania⁴³.

Programy zakresu szeroko rozumianej profilaktyki agresji, czy też zapobiegania przestępczości, są realizowane w późnych klasach szkoły podstawowej lub gimnazjum. Jednak, jak pokazują statystyki, najczęściej tuż przed wiekiem, w którym przestępczość, używanie substancji i aktywność seksualna wzrastają. Wydaje się, że powyższe działania powinny obejmować dzieci we wcześniejszym okresie rozwoju w modelu interwencyjnym ukierunkowanym na wczesną edukację w tym zakresie (uwzględniającą rozwój dziecka).

W dłuższej perspektywie nie ma przeciwwskazań, aby dziecko już w przedszkolu dowiadywało się o zagrożeniach związanych z zażywaniem substancji psychoaktywnych, czy też alkoholu⁴⁴.

---

⁴² Por. A. Landowska, *O relacjach między kooperacją i moralnością – w kierunku nowej antropologii moralności* [w:] „Etnografia Polska”, t. LXV, 2021, z. 1-2, s. 28-29.

⁴³ Por. K. Ostaszewski, A. Rustecka-Krawczyk, W. Wójcik, *Czynniki chroniące i czynniki ryzyka związane z zachowaniami problemowymi warszawskich gimnazjalistów: klasy I-II*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2009, s. 49-51.

⁴⁴ Zob. <https://www.ore.edu.pl/2023/03/badania-i-raporty/> (dostęp: 15.05.2023).

Rozważania na temat możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego w profilaktyce przestępczości oraz modelu wychowania resocjalizacyjnego

Strategie zapobiegania przestępczości często mają na celu zmianę motywacji i predyspozycji sprawców do prezentowania zachowań kryminalnych. W ostatniej dekadzie rozwinęło się nowe podejście, które skupia się na zmianie postaw i zachowań młodocianych więźniów. Zbadanie teoretycznych podstaw strategii ograniczania przestępczości tej kategorii sprawców czynów karalnych wymagałoby pewnych zmian paradygmatu badawczego w badaniu skutków i motywów ich działania. W tym celu należałoby najpierw przeanalizować najczęstsze formy przestępczości dokonywane przez młodocianych sprawców pod kątem diagnozy motywów i warunków ich działania w możliwie syntetyczny i trwały sposób. Co prawda, tradycyjne teorie kryminologiczne zajmowały się etiologią przestępstw – podstawowymi przyczynami społecznymi i psychologicznymi, i zapewniały niewielkie wsparcie dla środków sytuacyjnych, jednak nie były ukierunkowane na „przyczyny źródłowe”.

Alternatywna perspektywa teoretyczna, która przywiązuje większą wagę do czynników sytuacyjnych w przestępczości i sposobów podejmowania decyzji przez przestępców może okazać się pomocna w zrozumieniu mechanizmów postępowania.

Ekspertyzacje profilaktyczne z dziećmi były ukierunkowane na rozwój zachowań aspołecznych. Potwierdzają hipotezę, że czynniki wczesnego dzieciństwa są ważnymi prekursorami zachowań przestępczych i że model efektu skumulowanego Ekspertyzacje z przestępczością nieletnich pokazują, że pozytywne wyniki są bardziej prawdopodobne, gdy interwencje są ukierunkowane na więcej niż jeden czynnik ryzyka, trwają stosunkowo długo i są wdrażane przed okresem dojrzewania⁴⁵. Ekspertyzacje obejmujące interwencje we wczesnym dzieciństwie z zachowaniami destrukcyjnymi społecznie, deficytami poznawczymi lub rodzicielstwem jako wynikiem, generalnie mogą przynosić pozytywne skutki.

---

⁴⁵ Zob. M. Kujawa, *Rozwój w kierunku zachowań sprzyjających nieprzystosowaniu społecznemu* [w:] *Dziecko zagrożone wykluczeniem. Elementy diagnozy, działania profilaktyczne i pomocowe*, K. Biel, J. Kuszt (red.), Wyd. WAM, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”. Kraków 2011, s. 30-32.

Sytuacyjne zapobieganie przestępczości⁴⁶ różni się znacznie od większości innych kryminologicznych podejść do kontroli przestępczości. Opierając się na analizie warunków sprzyjających określonym rodzajom przestępstw lub zaburzeń, można dążyć do wprowadzenia zmian w zarządzaniu i środowisku, które zmniejszą możliwości lub chęć do popełniania przestępstw. W pierwotnej propozycji prewencja sytuacyjna była krytykowana jako powierzchowna reakcja na przestępczość bez podstaw teoretycznych. W rzeczywistości opierała się na „teorii społecznego uczenia się Bandury”⁴⁷, zgodnie z którą prawdopodobieństwo ryzyka wystąpienia „międzypokoleniowej transmisji”, zarówno przemocy fizycznej, jak też psychologicznej agresji, zwiększa się pod wpływem doświadczeń i obserwacji przemocy w rodzinie. Oznacza to, że takie zachowania mogą być powielane w rodzinach założonych przez członków rodzin doświadczających w przeszłości agresji i przemocy. Opierając się na powyższych założeniach, można podjąć próbę opracowania modelu, który pozwoliłby na identyfikację kluczowych czynników – predyktorów zachowań przestępczych. W zapobieganiu przestępczości ważne jest jasne zrozumienie różnicy między przewidywaniem, związkiem przyczynowym i zapobieganiem.

Wydaje się, że analityczne podejście do zapobiegania problematyki przestępczości, polegające na przeprowadzeniu badań naukowych zwłaszcza wśród młodocianych więźniów, pozwoliłoby dostarczyć interesujących wyników na temat czynników ryzyka, które mogą być prawdopodobnymi przyczynami dokonywanych przestępstw.

Przyjęcie podejścia analitycznego w celu ustalenia motywów popełnianych przestępstw, skłonności oraz reprezentowanych systemów wartości przez skazanych, mogłoby okazać się pomocne w prewencji ogólnej, jak również w profilaktyce na rzecz zapobiegania przestępczości. Chociaż wyraźnie pożądaną są bardziej naukowe oceny programów zapobiegania przestępczości, dlatego istotne jest, aby programy resocjalizacyjne realizowane w jednostkach penitencjarnych Służby Więziennej miały mocne uzasadnienie teoretyczne i były empirycznie ugruntowane w badaniach nad przyczynami przestępczości i interwencji ukierunkowanych na kluczowe czynniki przyczynowe i procesy.

---

⁴⁶ Por. A. Kossowska, *Sytuacyjne zapobieganie przestępczości* [w:] „Archiwum Kryminologii”, t. XX, 1994, s. 7-10.

⁴⁷ Por. M. Kliś, *Mechanizm międzypokoleniowej transmisji przemocy przejawianej wobec rodziny* [w:] „Społeczna Psychologia Stosowana”, t. 2, *Człowiek w obliczu zagrożeń współczesnej cywilizacji*, Poznań- Katowice 2014, s. 115-116.

Kryminogenne konteksty moralne, a więc odnoszące się do systemów wartości skazanych, mogą stanowić „mechanizmy obronne”, które wsparte o edukację moralną będą sprzyjać procesowi resocjalizacji instytucjonalnej. Ważne jest, aby uznać, że wysiłki na rzecz ograniczenia przestępczości środowisk i skłonności młodych ludzi do popełniania przestępstw mogą być osłabione poprzez edukację moralną przeciwdziałającą rozwojowi skłonności przestępczych. Z tych też względów można przyjąć tezę, że wszystkie wysiłki personelu placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych w tym zakresie powinny być ukierunkowane na następujące strategie: poznawczą, afektywną oraz psychomotoryczną.

Strategia poznawcza powinna odnosić się do treści i wiedzy przekazywanej w trakcie edukacji skierowanej do osób pozbawionych wolności. Druga z proponowanych strategii – efektywna – powinna diagnozować efekty, rezultaty podejmowanych działań edukacyjnych, zwłaszcza w obszarze postaw i wartości. Ostatnia strategia psychomotoryczna powinna odnosić się do oczekiwań względem zachowań skazanych (zgodnych z przyjętym modelem resocjalizacyjnym).

Ponieważ wartości dotyczą norm zachowań, powinny być one nieodzowną częścią programów resocjalizacyjnych, edukacyjnych i profilaktycznych realizowanych w placówkach wychowawczych i resocjalizacyjnych.

Obszar problemowy „edukacji o wartościach” powinien uwzględniać zwłaszcza zagadnienia dotyczące wychowania w rodzinie, wychowania patriotycznego, współzycia i relacji w danej grupie, i w społeczeństwie, jak również odnosić się do uniwersalnego pojęcia sprawiedliwości.

W tej części opracowania wskazano przedsięwzięcia, których znaczenie dla powodzenia podejmowanych oddziaływań wychowawczych i resocjalizujących jest tak istotne, że nadano im rangę warunków – dopiero po spełnieniu umożliwiających osiągnięcie pozytywnych efektów wychowawczych.

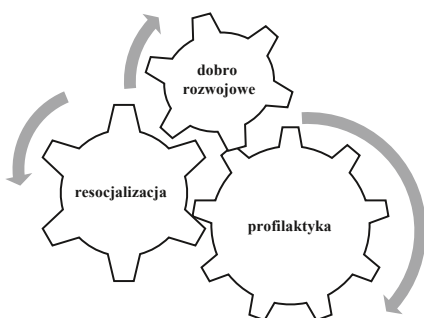
Na wstępie należy podkreślić, że głównym warunkiem udzielania skutecznej pomocy osobom z problemami w relacjach społecznych niezmiennie pozostaje ukierunkowanie działań na dobro rozwojowe, traktowane jako długofalowy cel oddziaływań.

To wskazanie ma podstawowe znaczenie kierunkujące i umożliwia przejście do bezpośrednich treści sygnalizowanych tytułem podrozdziału, czyli do określenia warunków-możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego, na rzecz profilaktyki przestępczości oraz modelu wychowania

resocjalizacyjnego. Istnieje obszerna literatura na temat skutków systemu wsparcia i programów resocjalizacyjnych skierowanych do sprawców przestępstw, które z założenia powinny przyczynić się do zmniejszenia poziomu recydywy i sprzyjać skazanym w przygotowaniu ich do życia po opuszczeniu jednostki penitencjarnej.

Wpływ więziennych programów resocjalizacyjnych na przebieg procesu readaptacji byłych więźniów poddawany jest metaanalizom (dotyczącym wpływu zatrudnienia podjętego w trakcie pobytu w jednostce na zachowania skazanych w środowisku wolnościowym). Rzeczywiście można zauważyć, że praca w więzieniu, jak i programy resocjalizacyjne skierowane do osób pozbawionych wolności mogą wywierać pozytywny wpływ na powodzenie procesu resocjalizacji i zaspokajać niektóre potrzeby w okresie pozbawienia wolności (praca pozwala na spłatę zobowiązań finansowych, wyrobienie nawyku pracy; odbyta terapia w związku ze stwierdzonym uzależnieniem od alkoholu lub narkotyków stanowi wsparcie dla więźnia w zakresie poprawy jego sytuacji osobistej i rodzinnej). Większość innych ocen i analiz skuteczności działalności resocjalizacyjnej koncentruje się wyłącznie na udziale osadzonych, postępach osadzonych i charakterystyce przestępcy, które mają wpływ na powodzenie przedsięwzięć wychowawczych.

Rys. 3. „Układ – profilaktyka i resocjalizacja”, skoncentrowane na dobru rozwojowym jednostki

Opracowanie własne

Warto podkreślić, że oba obszary (profilaktyka i resocjalizacja), obecnie reprezentowane przez dwie grupy warunków (skoncentrowane na dobru rozwojowym), nakładają się na siebie, są nierozzerwalne i dopiero

spełnienie obu ich grup może uzasadniać oczekiwanie korzystnych efektów. Spostrzeżenie to jest ważne także w kontekście uwagi, że warunki (okoliczności) mogą niekiedy formalnie zostać sprowadzone do poziomu wyłącznie wykonawczego, technicznego, ale bez dostrzegania wagi warunków (okoliczności) kierunkujących.

Oczywiście sytuacje „wejściowe” konkretnych podopiecznych objętych działalnością profilaktyczną i resocjalizacyjną powinny stanowić punkt odniesienia w działaniach wspierających, nie tylko w postaci oferty, lecz także rzeczywistego działania.

Podjmując się analizy warunków formalnych, bez spełnienia których pomoc wychowawczo-resocjalizująca nie mogłaby być skuteczna, należy zaprezentować listę okoliczności kontekstualnie dotyczących postaw i zachowań ludzkich, które mogą zostać uznane jako problemowe, czyli takie, które dadzą impuls do rozpatrywania zasadności podjęcia aktywności specjalistycznej.

Wydaje się, że w omawianym zagadnieniu istotne są, możliwe do wystąpienia, różnice w definiowaniu danych okoliczności egzystencjalnych przez dwie potencjalne strony relacji wychowawczej – potencjalnego podopiecznego i wychowawcę, pedagoga.

Analizowane sytuacje oceniane przez specjalistów jako problemowe i wymagające korekty, jeśli były generowane przez świadomych (zdolnych do oceny skutków swoich zachowań) podopiecznych – musiały w jakiś sposób korzystnie (według subiektywnych kryteriów oceny) wpływać na ich egzystencję, czyli zachowania obiektywnie aspołeczne czy antyspołeczne musiały jakoś subiektywnie służyć rozwiązywaniu danych problemów. Oznacza to, że potencjalnie rozpatrywana ingerencja wychowawcza (wychowawczo-resocjalizująca) może naruszać pewien stan swoistego ułożenia sobie relacji z otoczeniem przez osoby z zachowaniami problemowymi. Początkowo nie będzie miało znaczenia, że specjaliści posługują się zestawem norm obiektywnych (np. kierunkują się na dobro dziecka) – dla niektórych podopiecznych liczy się, że próbuje się tu naruszyć ich stan, czy wręcz wyrządzić im jakąś krzywdę (mimo że sami stosują normy subiektywne, możliwe że nawet aspołeczne). W tej perspektywie wychowawcy resocjalizacyjni identyfikują się ze swoją pracą, uzasadniając potrzebę jej kontynuacji na rzecz dobra swoich podopiecznych.

Można zaryzykować stwierdzenie, że we wszystkich sytuacjach związanych z wszczynaniem procedur działaniowych co do zachowań problemowych wystąpią dylematy decyzyjne dotyczące m.in. pory inicjacji

oddziaływań, poziomu zaangażowania specjalistów oraz gotowości podopiecznych do przyjęcia oferty. Ma to znaczenie w kontekście faktu, że tylko aktywny udział własny osób z problemami może przynieść efekt w postaci uzyskania trwałych i realnych zmian w sferze aksjonormatywnej. Mogą się też pojawić trudności z określeniem prognoz resocjalizacyjnych co do poszczególnych podopiecznych. Najczęściej jest to wynik złożoności ich sytuacji egzystencjalnych, a w związku z tym konieczne jest stałe uaktualnianie indywidualnych programów oddziaływań, co także może być problemowe. Pewien poziom kompetencji w sferze społeczno-prawnej jak najbardziej warto rekomendować, szczególnie jeśli chodzi o świadomość norm prawnych na poziomie kierunkowym.

Uwaga ta nabiera znaczenia szczególnie w odniesieniu do grupy adolescentów wykazujących początkowe, niejako wstępne cechy demoralizacji. Poziom wiedzy tych ludzi bywa wręcz katastrofalnie niski, dodatkowo potęgowany pojawiającymi się nastawieniami antagonistycznymi i buntowniczymi nie tylko w odniesieniu do samego systemu norm, lecz także pracowników reprezentujących ten system. Wymienieni tu przykładowo adolescenty, zagrożeni demoralizacją, koncentrują się na nieudolnych najczęściej próbach interpretacji szczegółowych norm prawnych. Bez przygotowania, oczywiście, jest to przypadkowe, powoduje dużo zamieszania informacyjnego (w ewentualnych późniejszych oddziaływaniach resocjalizujących kadra wychowawcza musi prostować błędy w wiedzy podopiecznych, co nastęrcza wiele problemów). Jednak często spotykany problem o znacznie poważniejszym wymiarze to brak kompetencji dotyczących uogólnionych postaw co do norm prawnych, zarówno na poziomie szerszym, kierunkowym, dotyczącym m.in. źródeł pochodzenia systemów normatywnych, jak też ich roli w kształtowaniu relacji społecznych.

Tym samym wskazywanym obecnie warunkiem formalnym dotyczącym obszaru norm prawnych jest poprawa poziomu świadomości prawnej obywateli (przede wszystkim młodzieży), co wprost oznacza intensyfikację edukacji prawnej już na poziomie klas szkoły podstawowej. Jest oczywiste, że nawet najlepszy system edukacji nie da gwarancji, że uczestniczący w nim uczniowie będą wykorzystywali zdobywaną wiedzę do budowania wartościowych postaw. Jednak wątpliwości tego typu można określić praktycznie zawsze i do każdego rodzaju treści przekazywanych w procesie edukacji. Realne jest zatem oczekiwanie, że dobrze zaprojektowany system kształcenia, np. w dziedzinie prawa, odpowiedzialności prawnej nieletnich za popełnione czyny karalne, przyniesie dobre rezultaty.

Kontynuacja analizy obecnego obszaru problemowego zawiera istotny warunek dotyczący wzrostu kompetencji społeczeństwa w zakresie skutków zachowań problemowych, podejmowanych np. przez osoby z cechami demoralizacji. Ważne jest zatem podkreślanie sytuacji ofiar, np. zachowań o charakterze przemocowym. Celowe jest – znacznie częściej niż to ma miejsce – wskazywanie społeczeństwu, że wszystkie zachowania problemowe (oczywiście, szczególnie zachowania istotnie naruszające normy społeczne, moralne) niosą efekt w postaci skrzywdzenia kogoś, że zachowania te kreują po prostu ofiary.

Uwaga ta wynika z przyjęcia stanowiska, że nie mogą być uznane za pełne oceny sprawców, np. czynów gwałtownych, bez jednoczesnego dokonania analizy stanu, w jakim znalazły się ich ofiary. Ma to swoje wyraźne przełożenie także na oceny postępów wychowawczych i resocjalizacyjnych, jakie są udziałem osób obejmowanych oddziaływaniami wychowawczo-korekcyjnymi.

Konstytutywnym elementem takich ocen musi przecież być sfera stosunku sprawców do ofiar, w tym szczególnego znaczenia nabiera tu gotowość do realnego zadośćuczynienia, naprawienia szkody drugiemu człowiekowi. Wskazany postulat dotyczący konieczności optymalizacji procesu kształcenia społecznego w sferze prawnej staje się w pełni czytelny po uzupełnieniu uwagą, że konkretne przepisy prawa muszą wynikać z jakichś szerszych ustaleń, dotyczących m.in. uogólnionych definicji dotyczących „dobra-zła”. Rozpatrywanie szczegółowych przepisów bez odwoływania się do naczelných systemów norm moralnych i głównych wartości, ideałów wychowawczych, wpływu na budowanie dobra rozwojowego, nie da jakościowego wglądu w problem związany z przyjęciem głównych definicji dotyczących aprobowania-negowania danych zachowań ludzkich.

Uzasadniona zatem wydaje się tu konkluzja mówiąca o potrzebie dbania o zgodność ducha prawa z nadrzędnymi normami moralnymi, a wtedy interpretowanie litery prawa będzie się odbywało w zgodzie z interesem społecznym, co ma związek z przestrzeganiem wartości w odniesieniu do godności osoby i jej nienaruszalności, czy dobra wspólnego. Ważną sprawą jest przygotowanie merytoryczne i permanentny rozwój zawodowy specjalistów, ekspertów, którym powierza się konkretne zadania w obszarze resocjalizacji i profilaktyki.

Interakcyjność procesu wychowania resocjalizującego i innych przejawów aktywności specjalistycznej z nim współwystępujących jest niejako

naturalnym wyznacznikiem charakteru przygotowania zawodowego przyszych pracowników udzielających potrzebnego wsparcia osobom zagrożonym wykluczeniem i marginalizacją społeczną. Stopień komplikacji zadań zawodowych, z którymi spotykają się specjaliści, z natury jest duży, a bywa, że staje się tak poważny, iż tylko pełne zaangażowanie wszystkich „sił” może dać szansę na realną poprawę rokowań wychowawczych i resocjalizacyjnych.

Zadania społeczne m.in. z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej wymagają zatem pełnego dostrzeżenia wagi przygotowania zawodowego kadry przejmującej opiekę wychowawczą w wymagających tego specyficznych sytuacjach.

Oczywiście kształceniem kadry zajmują się liczne kierunki studiów i nie będzie to głównym przedmiotem zainteresowania w obecnej wypowiedzi – poza zwróceniem uwagi na potrzebę uwzględniania w programach studiów treści uniwersalnych, czyli umożliwiających odniesienie się do szerszych kwestii związanych z dziedzictwem społeczno-kulturowym. Mowa zatem także o kształceniu z zakresu antropologii czy filozofii. Tego rodzaju treści nie wszystkim mogą się kojarzyć z wąsko rozumianą resocjalizacją, lecz właśnie o to chodzi, aby specjaliści zajmujący się w późniejszej aktywności zawodowej bardzo trudnymi obszarami problemowymi mieli podstawy pozwalające im się odnieść do szerokich i osadzonych w kulturze podstaw aksjonormatywnych i potrafili wyjaśniać poszczególne aspekty egzystencji człowieka z uwzględnieniem poszerzonych kontekstów. Treści, o których tu mowa, jeśli tworzą podstawę do zdobywania wiedzy zawodowej w znaczeniu węższym (metodologia i metodyka oddziaływań wychowawczych, profilaktycznych związanych z resocjalizacją, warsztatem pracy wychowawcy, konstruowaniem programów profilaktycznych i resocjalizacyjnych) – pozwalają znacznie lepiej zrozumieć miejsce człowieka w danej przestrzeni społecznej (jaką stanowić może zakład karny lub inna instytucja, np. Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy), tym samym w oczywisty sposób przyczyniają się do optymalizacji funkcjonowania działań specjalistów będących wszak w stałym kontakcie z osobami problemowymi. Oznacza to konieczność racjonalizowania, które jest konieczne do opanowania i znacząco warunkuje sprawność zawodową. Przyszłym pedagogom resocjalizacyjnym i innym specjalistom, kierującym się na pracę w podobnych dziedzinach, można zarekomendować pewne możliwości w kontekście wzmocnienia ich potencjałów wychowawczych. Z pewnością pomocne w tym zakresie mogą okazać się

wszelkie formy aktywności związane z udziałem w szkoleniach i kursach wzmacniających poziom kompetencji osobistych pracowników jednostek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych w zakresie:

- 1) pracy z tzw. trudnym podopiecznym (prezentującym postawy roszczeniowe, buntownicze, stanowiącym poważne obciążenia);
- 2) treningów z zakresu kompetencji komunikacyjnych (dotyczących rozwiązywania konfliktów);
- 3) warsztatów z zakresu projektowania oddziaływań wychowawczych (kompetencji wychowawczych, metodycznych, budowania programów resocjalizacyjnych);
- 4) uzupełniania wiedzy formalnej na temat zmieniających się warunków społecznych (zjawisk, procesów, dotyczących przemocy i agresji, przestępczości, ewolucji prawa i stopnia dostosowania przepisów do aktualnych warunków, możliwości korzystania z norm prawa przy rozwiązywaniu problemów);
- 5) warsztatów dedykowanych pracownikom zagrożonym wypaleniem zawodowym (zachowania bezpieczeństwa formalnego w środowisku pracy);
- 6) rekomendacja w zakresie możliwości i kierunków rozwoju zawodowego.

W każdym obszarze działalności szczegółowej w miarę upływu czasu występują specyficzne potrzeby związane z koniecznością uzupełniania poziomu kompetencji formalnych. Decydują o tym uwarunkowania miejsca pracy, czyli charakter podopiecznych i okoliczności ich dotyczące. Planując własny rozwój zawodowy, warto zatem definiować własne perspektywy i dbać, aby podejmowana aktywność służyła ich realizacji. Zmieniające się warunki społeczne, w tym specyfika rynku pracy, wprowadzają tu szereg znaczących modyfikacji, w tym często ograniczają nieskrępowane możliwości ukierunkowania się zawodowego, niemniej warto myśleć o swoich preferencjach i planować rozwój zgodnie z nimi. Uzyskanie stanu swoistej harmonii między własnymi i autonomicznie określonymi planami zawodowymi i kierunkami podejmowanej aktywności kształceniowej z pewnością wydatnie przysłuży się osiągnięciu stanu satysfakcji zawodowej pracowników. A to wydatnie wspomaga całościową optymalizację egzystencji. W obszarze określania oferty pomocowej i wdrażania odpowiednich działań bezpośrednich odnosi się także do systemu funkcjonowania instytucji. Skuteczne wypełnianie zadań społecznych wymaga dostrzeżenia szeregu uwarunkowań, które

specyficznie dotyczą działalności i tu możliwe do wskazania są następujące okoliczności:

- 1) występuje wielość podmiotów (organizacji, agend), które mają przypisane zadania dotyczące rozwiązywania problemów trudności wychowawczych, nieprzystosowania i niedostosowania społecznego, przestępczości, demoralizacji itd., mimo to często dochodzi do sytuacji, gdy udzielana pomoc nie charakteryzuje się profesjonalizmem, jest dość przypadkowa i okazuje się, że mogłaby odnieść większą skuteczność, gdyby spełniono dane warunki, których nie uwzględniono przy inicjowaniu działań;
- 2) poziom wiedzy społeczeństwa dotyczącej możliwości uzyskania danego rodzaju pomocy nie jest wystarczający, szczególnie uwaga ta dotyczy środowisk dysfunkcyjnych;
- 3) w środowisku specjalistów (przedstawicieli instytucji) także występują sytuacje, gdy poziom wiedzy „wzajemnej”, dotyczącej kompetencji innych instytucji pomocowych, resocjalizacyjnych, nie jest wystarczający.

Rozpatrywanie możliwości włączenia podopiecznych w proces projektowanych i ich dotyczących zmian powinno mieć wymiar wielopłaszczynowy. Pod uwagę należy brać wszystkie dostępne okoliczności i czynniki, które wpływają na te osoby i które nie tylko mogą wesprzeć, lecz także zakłócić osiąganie założonych celów. Od razu warto zdać sobie sprawę z kilku faktów, których występowanie jest na tyle ważne, że musi być uwzględnione np. przez wychowawców. Jeśli zatem zostanie stwierdzone, że podopiecznego dotyczy któraś z sytuacji podanych niżej, wówczas problem staje się bardzo poważny, a prognozy dotyczące możliwych do osiągnięcia efektów wychowawczych stają się niepewne. O występowaniu sytuacji problemowych możemy mówić wówczas gdy:

- 1) zaistnieją przejawy zachowań przemocowych przy jednoczesnym stwierdzeniu, że w ich tle etiologicznym obecny jest element instrumentalizacji relacji międzyludzkich (tak się dzieje np. u osób z osobowością asocjalną, ale nie musi tu chodzić od razu o stwierdzenie całościowe dotyczące tego rodzaju osobowości, wystarczy fragmentaryczna diagnoza dotycząca występowania nastawień instrumentalizujących relacje osobowe);
- 2) osoby problemowe mają własne doświadczenia z poprzednio stosowanymi względem nich środkami oddziaływań (problem dotyczy niemałej grupy nieletnich, którzy byli obejmowani licznymi środkami wychowawczymi, lecz bez pozytywnych efektów).

Wśród specjalistów zajmujących się problematyką efektywności wychowania resocjalizacyjnego panuje praktycznie jednolita zgoda, że trwałość pozytywnych zmian wywołanych u osób z problemami może być osiągnięta tylko po spełnieniu warunku, jakim jest odpowiedni poziom osobistej motywacji podopiecznych do dokonania koniecznych zmian. Chodzi zarówno o poziom wstępny, czyli „wejściowy”, jak i o pojawiający się w toku oddziaływań w stosunku do podopiecznego, świadczący o tym, że przyjmuje ofertę wychowawczą do niego kierowaną.

Oczywiście w licznych przypadkach działania systemowe mogą przyjąć wyłącznie postać objawową, czyli mogą być obliczone na niwelację skutków zachowań i zapobieganie ich potencjalnemu powtórzeniu się. Służą temu m.in. specjalne ośrodki pobytu sprawców poważnych naruszeń norm społecznych realnie zagrażających ogółowi (zakłady dla nieletnich, placówki penitencjarne, lecz także np. ośrodki przeznaczone dla osób poważnie dysocjalnych) z ich funkcjami izolacyjno-zapobiegawczymi.

Niestety nie jest możliwe osiągnięcie stanu, gdy wszyscy ludzie z problemami, przejawiającymi się naruszaniem norm społecznych, zaczynają rozumieć konieczność przewartościowania swoich poglądów i dokonania zmian w postawach. Taki stan jest naturalnie w pełni postulowany i system przynajmniej deklaratywnie robi wiele, aby go osiągnąć, lecz – jak wspomniano – nie jest możliwe wywołanie dobrych zmian na poziomie motywacyjnym u wszystkich sprawców naruszeń norm. Ważna w tym zakresie wydaje się również działalność prowadzona przez przedstawicieli Kościołów oraz związków wyznaniowych na terenie jednostek opiekuńczo-wychowawczych i penitencjarnych.

Od niepamiętnych czasów religia była i jest częścią społeczeństwa, sprzyja ludzkim zachowaniom w odniesieniu do norm i wartości wyznawanych przez dane społeczeństwo. Udział podopiecznych w posługach religijnych oraz spotkaniach z kapelanami pozytywnie wpływa na przebieg procesu resocjalizacji osadzonych i pomaga przezwyciężać im trudności związane z pobytem w izolacji. Potwierdzeniem tej tezy są wyniki badań naukowych przeprowadzonych w roku 2014 przez autora wśród kapelanów więziennych realizujących posługę na terenie jednostek penitencjarnych w Polsce oraz osób pozbawionych wolności. Niewiele jest w instytucji więzienia takich czynników, które mogą w sposób pozytywny i trwałe oddziaływać na postawy i zachowania skazanych. Należy do nich niewątpliwie organizowanie działalności duszpasterskiej, która wywiera największy wpływ na całą osobowość więźniów, przyczyniając

się do jej rozwoju, co zwiększa ich szanse życiowe po wyjściu na wolność. Natomiast inne bardzo ważne czynniki mogące oddziaływać na więźniów w czasie wykonywania kary pozbawienia wolności, np. kontakty ze światem zewnętrznym, a zwłaszcza z rodziną, zatrudnienie, organizacja czasu wolnego w sposób wychowawczy i atrakcyjny, leczenie odwykowe przeciwalkoholowe i przeciwnarkotyczne czy też metody psychokorekcyjne, są właściwie nie tyle samoistnymi środkami resocjalizacji, co raczej czynnikami przeciwdziałania degradacji psychicznej lub fizycznej skazanych w czasie izolacji więziennej i jako takie mają znaczenie również dla resocjalizacji, niejako ją warunkując.

Tym się zapewne tłumaczy zaobserwowany brak zależności między środkami oddziaływania penitencjarnego a późniejszą readaptacją społeczną skazanych. Można by postawić w związku z tym pytanie, czy dla zmiany ludzkiego postępowania istotne znaczenie mają tylko te środki, które zwiększają zakres świadomości człowieka i wzbogacają jego system wartości, umożliwiając mu w ten sposób dokonywanie samodzielnych wyborów?

Człowiek jest istotą społeczną, dlatego procesy socjalizacji prowadzące do uspołecznienia oraz dążenie człowieka do zachowania swojego indywidualizmu nie są procesami wzajemnie się wykluczającymi, ale wprost przeciwnie – są zbieżne i równoległe. Adaptacja społeczna człowieka nie byłaby możliwa bez nieustannych procesów równoważenia się dwóch przeciwstawnych tendencji, tzw. akomodacji (uspołecznienia) i asymilacji (indywidualizacji), zapewniających stan homeostazy między społeczeństwem a jednostką. Niewątpliwie w procesie tym doniosła rola przypada religii.

Jest ona m.in. tym czynnikiem, który pozwala człowiekowi mieć nadzieję w trudnych chwilach jego życia, pomagając mu przezwyciężyć życiowe niepowodzenia, a także nadaje sens życiu człowieka w chwilach jego upadku. Dlatego tak istotna dla funkcjonowania jednostki, również w wymiarze społecznym, jest możliwość wykonywania w dalszym ciągu praktyk religijnych oraz korzystania z posług kapłanów w tym zakresie.

Przedstawione wyniki badań własnych na temat znaczenia wartości wychowawczych duszpasterstwa więziennego w resocjalizacji skazanych pozostawiają autora w przekonaniu, że postępująca sekularyzacja, nowe uwarunkowania polityczne, gospodarcze i społeczne, a także pluralizm religijny – mogą również stanowić o zmianach w percepcji religii

i religijności wśród więźniów, które widoczne są na gruncie podjętych badań empirycznych.

Uważa się, że dzięki uczestnictwu w praktykach religijnych i korzystaniu z posługi religijnej więźniowie są w stanie zmienić swoje życie.

Wyniki powyższych badań przekonują, że respondenci dostrzegają walory duszpasterstwa więziennego, tym samym potrzebę jego funkcjonowania, które pomaga osobom pozbawionym wolności w świadomym wyborze wartości w życiu.

Przemiany w obszarze wartości nie mogą jednak być procesem dowolnym, sugerowanym przez nieznaczące i krótkotrwałe czynniki, bo należy pamiętać, że przyswojone w trakcie procesu resocjalizacji wartości są oparte na społecznym systemie wartości, który cechuje trwałość warunkowaną kulturowo i taką trwałość powinien mieć zinternalizowany system wartości resocjalizowanego.

Aby można było mówić o skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych, przyswojenie wartości musi odznaczać się trwałością dającą podstawy do przewidywania, że po zakończeniu tych oddziaływań zachowanie więźnia poddawanego tym zabiegom wychowawczym będzie zgodne z przyjętymi wartościami.

Podsumowanie

Podsumowanie przeprowadzonych analiz teoretycznych oraz otrzymanych wyników badań własnych pozwala stwierdzić, że w znacznym zakresie pozwoliły one na pozytywną weryfikację postawionych hipotez badawczych dotyczących obecności wartości wychowawczych w duszpasterstwie więziennym, ukazując jednocześnie rolę, jaką te wartości odgrywają w życiu osób pozbawionych wolności. Doświadczenie ludzkie pokazuje, że każdy z nas nie potrafi zaktualizować swojej osobowej natury poza środowiskiem, w jakim występują różne interakcje pomiędzy ludźmi. Wspólnota ludzka zdaje się być nieodzownym warunkiem życia i rozwoju człowieka. Powinna ona służyć człowiekowi w zagwarantowaniu wewnątrz-osobowego rozwoju, co jest jednocześnie dobrem wspólnym wszystkich członków wspólnoty. Przedstawienie rozważań na temat możliwości wykorzystania potencjału aksjologicznego w profilaktyce przestępczości i resocjalizacji ukazało, że powyższa problematyka łączy ze sobą ideał poszanowania każdego pojedynczego człowieka z ideałem

jego uspołecznienia. U podstaw tego ujęcia leży rozumienie człowieka jako indywiduum, który ma określony system wartości, jest zarazem autonomiczną częścią społeczności jako całości. Człowiek swoim życiem osobowym transcenduje każdą społeczność, a czyni to dzięki wpisanej w swoje życie osobowe podmiotowości w kwestii praw oraz odrębności i jednocześnie jest celem wszelkich podejmowanych działań oraz że nigdy nie może być traktowany jako środek do celu.

Bibliografia

- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom wiejskim jako szansa integralnego rozwoju wychowanka*, Wyd. KUL, Lublin 2007.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*. t. 1. *Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja*, Wyd. II, Wyd. Jedność, Lublin-Kielce 2009.
- Franciszek, *Dwoje w jednym. Audiencja generalna z 2.04.2014* [w:] „L'Osservatore Romano”, wersja polska, 35 (2014), nr 5.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym* (22.11.1981), Watykan, Drukarnia Watykańska Polyglotta, 1981.
- Jusiak R., *Pedagogika opiekuńcza* [w:] E. Gigilewicz i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin 2011.
- Kiereś B., *U podstaw pedagogiki personalistycznej. Filozoficzny kontekst sporu o wychowanie*, Wyd. KUL, Lublin 2015.
- Kiereś B., *Człowiek i wychowanie. Od osoby do osobowości*, Wyd. KUL, Lublin 2017.
- Kliś M., *Mechanizm międzypokoleniowej transmisji przemocy przejawianej wobec rodziny* [w:] „Społeczna Psychologia Stosowana”, t. 2, *Człowiek w obliczu zagrożeń współczesnej cywilizacji*, Poznań-Katowice 2014.
- Krapiec M.A., *Sens kultury chrześcijańskiej*, Servire Veritati, Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.
- Kossowska A., *Sytuacyjne zapobieganie przestępczości* [w:] „Archiwum Kryminologii”, t. XX, 1994.
- Kujawa M., *Rozwój w kierunku zachowań sprzyjających nieprzystosowaniu społecznemu* [w:] *Dziecko zagrożone wykluczeniem. Elementy diagnozy, działania profilaktyczne i pomocowe*, K. Biel, J. Kuszt (red.), Wyd. WAM, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”. Kraków 2011.
- Landowska A., *O relacjach między kooperacją i moralnością – w kierunku nowej antropologii moralności* [w:] „Etnografia Polska”, t. LXV, 2021, z. 1-2.
- Mariański J., *Wychowanie ku wartościom religijnym. Perspektywa socjologiczna* [w:] K. Chałas, A. Maj, J. Mariański, *Wychowanie ku wartościom religijnym. Elementy teorii i praktyki*, t. IV. Lublin 2009.
- Nagórny J., *Problemy moralne współczesnej rodziny polskiej* [w:] K. Jeżyna, T. Zadykiewicz (red.), *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, KUL 2006.
- Nowak M., *Funkcja wychowawcza matki i ojca według pedagogii personalistyczno-chrześcijańskiej* [w:] „Roczniki Nauk Społecznych”, Lublin 1998, t. XXVI, 2.
- Nowak M., *Godność wychowanka, wychowawcy i pracy wychowawczej w pedagogice personalistycznej* [w:] *Dziecko w historii. Między godnością a zniewoleniem*, t. 1, *Godność*

- jako fundament praw człowieka*, E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), Wyd. UwB, 2021.
- Obuchowska I., *Adolescencja [w:] Psychologia rozwoju człowieka*. t. 2. *Charakterystyka okresów życia człowieka*, Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Opozda D., *Wychowawcza funkcja rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży [w:] „Przełęcz Pedagogiczny”* 2007, nr 1.
- Ostaszewski K., Rustecka-Krawczyk A., Wójcik W., *Czynniki chroniące i czynniki ryzyka związane z zachowaniami problemowymi warszawskich gimnazjalistów: klasy I-II*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2009.
- Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości. Ja – inni*, cz. I, Wyd. „Rubikon”, Kraków 2004.
- Pływaczewski E. W., *Przestępczość zorganizowana*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Pospizyż K., *Ojciec a wychowanie dziecka*, Wyd. „Żak”, Warszawa 2007.
- Rynio A., *Wychowanie młodzieży w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, KUL, Lublin 2001.
- Rynio A., *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Wyd. KUL, Lublin 2004.
- Ryś M., *Problemy w rodzinie dysfunkcyjnej [w:] Wychowanie do życia w rodzinie*, K. Ostrowska, M. Ryś (red.), Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 1999.
- Szymczak J. Sz., *Sakrament małżeństwa drogą wzrostu Kościoła*, Łomianki 2001.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich* (Dz.U. z 2022 r., poz. 1700).
- Wach T., *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wyd. KUL, Lublin 2009.
- Wach T., *Profilaktyka i resocjalizacja nieletnich zagrożonych uzależnieniem od środków psychoaktywnych*, Wyd. Difin, Warszawa 2014.
- Wierzbicki K., *Działania Szługi Więziennej w zakresie przeciwdziałania pro-kryminalnym postawom wśród dzieci i młodzieży [w:] Granice streetworkingu*, J. Jęczeń, B. Leonek-Kuleta (red.), Wyd. Polihymnia, Sandomierz-Lublin-Eichstätt Ingolstadt 2013.
- Wierzbicki K., *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji [w:] „The Prison Systems Review”* 2020, nr 107.
- Wierzbicki K., Gałek D., Stańczuk M., *Selected problematic issues concerning penitentiary practice [w:] „International Journal of New Economics and Social Sciences”* 2022.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, TN KUL, Lublin 2001.

Źródła internetowe:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics&action=statexp-seat&lang=pl [dostęp: 12.04.2023].

<https://www.amnesty.org.pl/akcje/zadaj-dostepu-do-aborcji-w-polsce/> (dostęp: 12.04.2023).

<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> ([dostęp: 20.04.2023).

https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_061_16.PDF (dostęp: 22.04.2023).

<https://sw.gov.pl/aktualnosc/edukacja-mlodziezy-rusza-program-edukacji-proobronnej-w-sluzbie-ojczyznie> (dostęp: 22.04.2023).

<https://www.niedziela.pl/arttykul/149775/nd/Celem-lewicy-sa-dzieci> (25.04.2023).

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-02-18/biedron-o-adopcji-dzieci-przez-pary-jednoplciowe-jak-rownosc-to-rownosc/> (25.04.2023).

<https://www.dziennikwschodni.pl/zamosc/po-smierci-eryka-w-zamosciu-marsz-rodzicow-i-ludzi-w-maskach,n,1000323992.html> (dostęp: 15.05.2023).

<https://www.ore.edu.pl/2023/03/badania-i-raporty/> (dostęp: 15.05.2023).

